

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye földrajza. A földrajz elemeivel

**A miniszteri tantervnek megfelelőleg
a népiskolák III. osztálya számára**

Irta:

ILLÉSSY JÁNOS.

A könyv ára a megye térképével 25 kr

Karczag, 1887

Kiadja Szódi S. könyvkereskedése.

Karczag, Nyomatott Szódi S. könyvnyomtató-intézetében.

NAGYSÁGOS

Bárdossy Gyula urnak

Jász-Nagykun-Szolnokmegye kir. tanfelügyelőjének

az irodalom és tanügy lelkes barátjának

tisztelettel.

Előszó.

A helyes paedagogiai módszer ismertből halad az ismeretlenre. Ezt a földrajzra úgy alkalmazhatjuk, hogy a gyermekkel a szülei házból, az iskolából indulva ki első sorban lakóhelyével ismertetjük meg, majd elvezetjük a szomszéd községekbe, melyek egy szolgabírói járáshoz tartoznak. A járások után következik a megye, a megyék után az ország, az országok után a világrész s úgy az egész világ. Ilyen haladással fokozatosan tágitjuk a gyermek látókörét, szaporítjuk földrajzi ismereteit.

E könyvecske csak az első lépésekben kíván kalauz lenni, csak addig, míg a tanuló megismerkedik azon megyével, melynek egyik alkotó részét az ő szülőföldje is képezi.

A kalauzi tisztségre, megvallom nem az újdonság viszketege készítetett.

Az ut, melyen haladva könyvecskémet megírtam, meglehetősen taposott, de mert úgy találtam, hogy leghamarabb célhoz vezet, nem igen tértem le róla s csak helylyel-közzel engedtem magamnak szabadságot a félre kalandozásra.

Vegyék ezt szives tudomásul azok, kik e földrajzot szigorú, de méltányos bírálatukra érdemesnek ítélik.

A könyv végén néhány gyakorlati utasítást is bátorkodom adni azon tanító uraknak, kik az ilyen kézikönyv használatában járatlanok levén, tanításában több sikert óhajtanak elérni.

1887. május 1.

A SZERZŐ.

Első rész.

Földrajzi előismeretek.

1. Látókör. Látóhatár.

Ha valamely szabad helyen, ahol látásunkat semmi sem akadályozza, megállunk és széttekintünk magunk körül, azt vesszük észre, hogy nem láthatunk el a végtelenségbe, mert abban szemünk gátolva van. Ugy tetszik nekünk, mintha az ég köröskörül lehajolna a földre s elzárná előlünk a messzebb láthatást. Azt a határt, a melyen túl már nem láthatunk **látóhatárnak** nevezzük. Azt a kört pedig, melyet az ég a földdel érintkezve képez **látókörnek** nevezzük. Mi ezen körnek a legközepén egy ponton állunk s ezt a pontot **álláspontnak** nevezzük. Ha álláspontunkat változtatjuk, változik a látókör és látóhatár is.

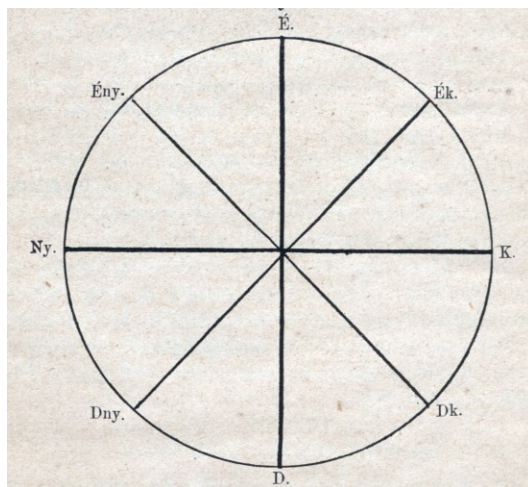
Ha álláspontunkról fölfelé tekintünk, az ég egy óriási félgömbnek, boltozatnak látszik, a mely boltozat éppen fejünk teteje felett a legmagasabb. Az égboltozatnak e legmagasabb pontját **tetőpontnak**, az ezzel ellenkező irányban, tehát a lábunk alatt levő pontot **lábpontnak** nevezzük.

2. Világtájak. Szélrózsa.

A láthatárnak azt a pontját, hol reggel a nap felkél **keletnek**, az ezzel ellenkező irányban levő pontját, a hol a nap este lenyugszik **nyugatnak** nevezik. A mely irányban a napot déli 12 órakor fejünk felett látjuk, ott van **dél**, ezzel szemben **észak**. Ha pedig úgy állunk, hogy jobb kezünk felől kelet, balkezünk felől nyugat esik, akkor hátunk megett van dél, előttünk meg észak. Kelet, nyugat, észak, dél együtt véve **fővilágtájaknak** neveztetnek.

Ezekon kívül vannak **mellékvilágtájak** is, t. i. azok, melyek két-két fővilágtáj közé esnek. Így észak és kelet közt van **északkelet**, dél és kelet közt: **délkelet**, észak és nyugat közt: **északnyugat**, dél és nyugat közt: **délnyugat**.

A látókör és a világtájak le is rajzolhatók, mint ezt a következő ábra mutatja:

Ilyenkor észak mindig fölfelé esik, dél lefelé, kelet jobb kezünk, nyugat bal kezünk felé.

Ezt a rajzot **szélrózsának** nevezzük, és pedig azért, mert rózsza alakú és nemcsak a világtájak fekvését mutatja meg, hanem az iránt is tájékoz bennünket, hogy mely irányból fúj a szél. Ha ugyanis a szélrózsát úgy helyezzük el, hogy északot, delet, nyugatot, keletet mutató ága épen az északi, déli, nyugati, keleti világtájak felé irányul, akkor azt a szelet, mely északról fúj, északinak, a mely délről fúj délinek a mely keletről keletinek, a mely nyugatról nyugatinak mondjuk.

Éppen így beszélhetünk a mellék világtájak szerint: északkeleti, északnyugati, délkeleti és délnyugati szélről is.

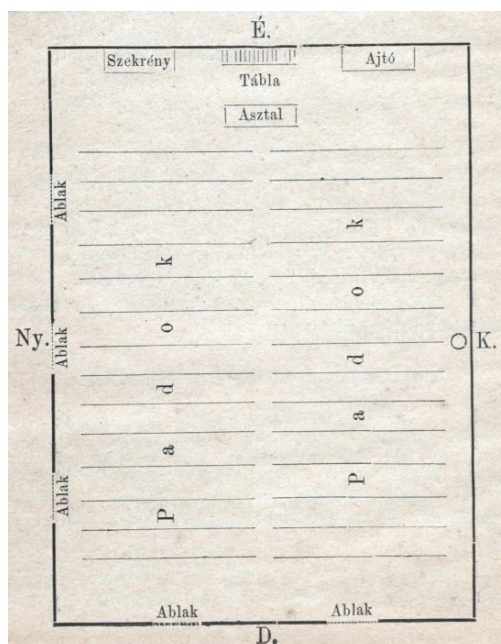
A világtájaknak ilyen lerajzolása nagyon fontos az olyan utazóknak, a kik tengeren, rengeteg erdőben, vagy sötétben utaznak. A szélrózsára ugyanis egy **iránytűt** illesztenek, a melynek az a tulajdonsága, hogy egyik végével mindig északra, a másikkal pedig mindig délre mutat. Ez után könnyen tájékozhatja magát az utazó, hogy mely irányba kell neki tartani, ha kitűzött céljához el akar jutni.

Nappal, mikor a nap süt árnyékunk után iránytű nélkül is tájékozhatjuk magunkat. Reggel ugyanis árnyékunk tőlünk nyugatra, este felé éppen megfordítva tőlünk keletre nyúlik, délben pedig északra. Déli irányba soha se veti a nap árnyékunkat. Ha rengeteg erdőben eltévedünk, abból is tájékozhatjuk magunkat, hogy a vén fák északi oldalát vastag moh fedi. Az ilyet **természetes tájékozásnak** nevezzük.

3. Tájékozás a tanteremben.

Ha a szélrózsát a fali táblára felrajzoljuk s úgy helyezzük el, hogy északi, déli, keleti, nyugati ágai pontosan az északi, déli, keleti és nyugati világtájak felé mutatnak, akkor meghatározhatjuk, hogy a tanterem falai, szögletei, butorai és a taneszközök tőlünk mely irányban vannak.

Mikor már jól tudjuk magunkat tájékozni, a tanterem rajzát is elkészíthetjük. Nevezetesen az egymással szemben levő két-két fal közül az egyiket, például az északit és keletit megmérjük s minthogy teljes nagyságokban a táblára le nem rajzolhatjuk 10-15-ször kisebbitett alakját vesszük fel. Azután a másik két falat jelöljük meg oly módon, hogy az északi fallal párhuzamosan húzott vonal a déli, a keletivel párhuzamosan húzott vonal a nyugati falat fogja ábrázolni. Az így nyert négyszögbe rajzoljuk aztán bele az ajtót, ablakokat, padokat, asztalt, szekrényt, kályhát stb. Ily módon nyerjük a tanterem **alap** vagy **tervrajzát**.

Ha azt akarjuk megtudni, hogy hány négyszög (□) méter a mi tantermünk? – első sorban is tudnunk kell, hogy egy négyszögméternek az olyan területet nevezzük, a melynek mind a négy oldala egy méter hosszú. Ezen az alapon tantermünk padozatának négyszög területét úgy nyerjük, hogy annak hosszúságát (a fenti ábrán pl. a nyugati oldal hosszát szorozzuk (pl. a déli oldal) szélességével. Ha például a nyugati oldal 8 méter, s a déli oldal 6 méter hosszú, akkor $6 \times 8 = 48$ □ méter területű.

Az iskola épületben, a mi tantermünkön kívül más osztályok tantermei, folyosó, udvar, tornászó-tér és egyéb épületek is vannak. Ezeket szintugy lerajzolhatjuk, mint a magunk tantermét s ekkor megnyerjük az egész iskolai telek alaprajzát.

4. Utcák, házak. A szülőföld.

Ha az iskolából az utcára kimegyünk s széttekintünk, mindenfelől házakat látunk magunk körül. Mikor még vadak, az az teljesen műveletlenek voltak az emberek nem laktak házakban, hanem sűrű erdőkben és barlangokban. Később, midőn baromtenyésztéssel kezdtek foglalkozni sátrakat ütöttek, a melyeket ha a legelő fogyatékán volt, felszedtek s mentek gazdagabb vidékre. Midőn aztán megismerkedtek a földmiveléssel, szántással, vetéssel, kénytelenek voltak állandó lakást, házat építeni, mert a földmivelés egy helyre köti le az embert.

Majd észrevették az emberek azt is, hogy bajaikban, szükségeikben egy másnak a segítségére, támogatására vannak szorulva, lakhelyeiket tehát közelebb, egymás szomszédságába építették s csoportokban, **társaságban** kezdtek élni.

Az egy sorban egymás mellé épített házak együttesen **ház-sort** képeznek. Két-két házsor rendesen szemben áll egymással s közöttük hosszú, keskeny közterület, a melynek **utca** a neve. Az utcák hosszabbak vagy rövidebbek, keskenyebbek vagy szélesebbek. A hosszú és széles, gondozottabb és népesebb utcát **főutcának**, a rövidebbet és keskenyebbet **mellékutcának** nevezik. Ha az utca annyira szűk, hogy kocsival nem lehet rajta járni, hanem csak gyalog s ha a házak girbén-gurbán, rendetlenül vannak egymás mellé építve, **köznek**, **sikátornak** nevezzük; ha pedig az ilyen sikátornak egyik végét valamely épület úgy elzárja, hogy rajta tovább nem mehetünk **zsákutca** lesz belőle. Az olyan nagyobb területet, melyet több oldalról vesznek körül házak és a melybe több utca torkollik **térnek**, ha a téren vásárokat (rendesen heti vásárokat) tartanak **piacnak** nevezzük.

Az utcákat, tereket az emberek, hogy jobban eligazodhassanak rajtuk s könnyebben megtudják, ki melyik utcában lakik, elszokták nevezni, a házakat pedig megszámozzák.

A házak vagy **magán házak** vagy **köz** az az **közösépületek**. A magánház olyan épület, a melynek egy ember vagy egy család a tulajdonosa. A középületeket vagy az összes, egy helységben lakó emberek vagy azoknak egy része építette és tartja fent. Ilyen középület

a **templom** vagy **Istenháza**, hol az Istent tiszteljük,

az **iskola**, hol a gyermekeket írni, olvasni, számolni s egyéb tudományokra tanítják.

a **városháza** vagy **község háza**, a hol a község ügyeit intézik.

Minden olyan épületet, a melyben a közönség, az összes emberek ügyeit bajait végezik **hivatalnak** nevezzük. Ennélfogva a hivatalok épületei, mint a **szolgabíróságé, járásbíróságé, adóhivatalé, postáé, távirdáé** mind középületek. Ezekon kívül némely helyen egyéb középület is van, mint például:

a **kórház**, a hol a szegény betegeket gyógyítják,

a **szeretetház**, az **árvaház**, a melyben a szegény árva gyermekeket ápolják, nevelik, tanítják,

a **szegényház**, a hol a megöregedett, elnyomorodott, szegény és dolgozni nem tudó embereknek viselik gondját,

a **takarékpénztár**, ebben az emberek megtakarított pénzeket helyezik el, hogy kamatozzék, szaporodjék, vagy ha esetleg valakinek szüksége támad, innen bizonyos határidőre és kamatra vehet ki pénzt,

az **olvasóegylet** (kaszinó), a hova hosszú téli estéken vagy üres idejökben olvasni járnak az emberek,

a **vendégfogadó**, a hol az idegen utazó pénzért lakást és ételmezt kap.

Több utca és ház-sor a lakókkal együtt **helységet** képez. Az a helység, a hol születünk **születésünk helye**, a hol pedig állandóan lakunk **lakó** vagy **illetőségi helyünk**. A születés helyét vidékével együtt **szülőföldnek** hívjuk. Itt élnek szüleink, testvéreink, rokonaink, jó barátaink, ismerőseink s azért szülőföldünk oly kedves, hogy ha idegenbe, más helységbe megyünk mindig vissza-visszavágyunk, erőt vesz rajtunk a **honvágy**.

Valamint tantermünknek, iskolánknak alaprajzát elkészítettük, ép úgy lerajzolhatjuk a helységet, ha arra ügyelünk, hogy mely világtájak felé futnak az utcák s miképen helyezkednek el rajtuk a házak.

5. A család.

Az egy helységben lakó emberek társaságban élnek. Atyám, anyám, testvéreim is egy kis társaságot alkotnak. Az ilyen kis társaságot **családnak** nevezik. A család tagjai még a háznál lakó nagyapa, nagyanya s más közelebbi rokonok, valamint a cselédek. A család feje az atya. Ő gondoskodik családjá eltartásáról, boldogságáról, ezért sokat dolgozik, fárad. Ő ügyel fel a rendre, rossz gyermekét megbünteti, hogy megjavuljon. Az anya segítségére van az atyának, különösen a házi dolgokat végezi; ő is sokat fáradozik, hogy gyermekei minél boldogabbak legyenek. Mindezekért szüleiknek sokat köszönhetnek a gyermekek s őket tisztelniök, szeretniök, nekik engedelmeskedniük kell. „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú idejű légy e földön,” mondja a negyedik parancsolat.

6. A község.

Több család, mely egy ugyanazon helységben lakik együttevén **községet** képez.

Tehát a község is társaság, csak hogy nagyobb társaság, mint a család. Ennek is van vagyona, mint a családnak, például a község háza, iskola, erdő, rét stb.

És valamint a családban a szülők gondoskodnak a szükségeseikről, ők tartják fenn a rendet, ők parancsolnak s a család többi tagjai engedelmeskedni tartoznak, épen úgy a községben is vannak oly becsületes, értelmes emberek, a kik a község dolgait intézik s a község tagjainak, a **polgároknak** jólétéről gondoskodnak, a törvényeket végrehajtják. Ezek az emberek az **előljárók**, fejük a **biró** vagy **polgármester**, ki a község ügyeit vezeti. Fáradozásában segítségére vannak a **jegyző**, ki az írásbeli dolgokat teljesíti, a **kapitány**, ki a **rendőrökkel** a rendre ügyel fel s a rossz embereket, a kik nem engedelmeskednek vagy másnak kárt okoznak, megbünteti; az **adószedő**, a ki a polgároktól beszedi az adót, az **orvos**, a ki a polgárok egészsége felett őrködik, továbbá a **tanácsnokok** vagy **községi képviselők**, a kik a község hivatalnokait (polgármestert vagy bírót, jegyzőt, kapitányt stb.) működésükben jó tanácsaikkal támogatják s az előljárást választják. A tanácsnokok vagy községi képviselők száma kisebb, nagyobb, a szerint a mint a községben több vagy kevesebb ember lakik.

Azt az épületet, a melyben az előljárók dolgoznak **község** vagy **városháza**-nak nevezik.

A polgárok előljáróik iránt, éppen mint a gyermekek szülei iránt engedelmességgel tartoznak s kötelesek parancsaikat, rendeleteiket teljesíteni.

7. A községek osztályozása.

A községek lakosaik száma és vagyonossága szerint különbözők. Némely község kevés házból áll, lakosai oly szegények, hogy a teendőket, melyeket a törvény rájuk ruházott csak a szomszéd községekkel együtt képesek teljesíteni s írásbeli dolgaiknak elvégzésére egymaguk nem tudnak jegyzőt tartani. Az ilyen községet **kis község**-nek vagy **falunak** hívják. Több falu együtt választ jegyzőt, ez a **körjegyző**.

Ha valamely helyen oly kevés ember lakik, hogy még kis községet sem alkothatnak, az ilyen **pusztának** vagy **telepítvénynek** nevezik s mint ilyen valamely községhez s ennek előljárósága alá tartozik.

Ha a község oly népes és vagyonos, hogy egymagának van jegyzője **nagy községnek** nevezik, ha pedig az ilyen nagy községben országos vásárokat tartanak **város** a neve.

Kis és nagy község előljárósága áll a főbiróból, kisbiróból, jegyzőből s néhány esküdttől az az tanácsnokból.

Ha a nagyközségnek lakosai számosabbak és vagyonosabbak úgy, hogy közös ügyeik elvégzésére több hivatalnokra van szükségök és ha a nagyközségben heti és országos vásárokat tartanak, akkor azt **rendezett tanácsu városnak** hívják, mert a község feje, a **polgármester rendes tanácsnokokkal** együtt vezeti a község ügyeit. A rendezett tanácsu város hivatalnokai még: fő és aljegyző, rendőrkapitány, ügyész, ki a város pereit viszi, közgyám, pénztárnok, számvevő, ellenőr, a kik a város vagyonát kezelik; adószedő, orvos, mérnök, levéltárnok stb.

Némely város régiebb időtől fogva a királytól bizonyos kiváltságokat, szabadalmakat (például vásárok tarthatását, vámszedést, ital- és husmérési jogot nyert. Ezek **szabad királyi városok**. Előljáróságuk különben olyan, mint a rendezett tanácsu városoké, csak hogy a fejük a **főispán**.

8. A nemzetiség.

Az emberek nem beszélnek mindnyájan egy nyelven. Azt a nyelvet, a melyben születünk s a melyet édes anyánktól tanultunk: **anyanyelvnek** nevezzük. Kinek milyen az anyanyelve, olyan **nemzetiségű**.

Mi édes anyánktól magyarul tanultunk, mi tehát magyarok vagyunk, a mi anyanyelvünk a magyar.

A más nemzetiségűeket azért, mert nem azon a nyelven beszélnek, a melyen mi, megvetni, kigunyolni nem szabad, sőt nagyon hasznos dolog, ha mentől több nyelvet tudunk, mert annál többféle nemzetiséggel érintkezhetünk.

9. A vallás.

Minden jó ember érzi, hiszi, hogy felette egy felsőbb lény: a mindenható, mindentudó Isten van, a kinek életét és mindenét, a mije csak van, köszönheti. Ezért a jó Isten iránt mindnyájan hálával és tisztelettel tartozunk viseltetni.

De az Istent nem egyformán hiszik, vallják az emberek, innen van, hogy **vallásra** nézve is különbség van köztük. A hány a vallás, annyi a **hitfelekezet**.

Minden hitfelekezetnek van közös épülete, a melyben az Isten tiszteletére összegyűlekeznek. Ezt **templom**nak hívják. A templom rendesen a község közepére, annak legszebb, legnépesebb terére vagy magasabb helyre pl. dombra van építve, hogy kitűnjék a többi házak közül. Az a férfi, a ki az isteni tiszteletet vezeti s a hívőknek predikál a **pap** vagy **lelkész**.

A kik a római katolikus templomba járnak az Istent tisztelni: **római katolikusok**. Néhol a pap oláhul, szerbül mondja a misét, az ilyen pap hivei: **görög katolikusok**. A kik templomukban énekekkel imádságokkal dicsérik az Istent s a kiknek papja nem miséz, hanem a bibliát (a keresztyén vallás szent könyvét) magyarázza (predikál) **reformátusok**, **evangélikusok**, **unitáriusok**. A kik Mózes vallását követik s a szerint imádják az Istent: **mózes vallásuak** vagy **zsidók**.

Római katolikusok, görög katolikusok, reformátusok, evangélikusok, unitáriusok közös néven **keresztyének**nek neveztetnek, mert mindnyájan a Jézus Krisztus vallását követik.

De bárki bármilyen nyelven és hitben imádja az Istent, azért a más vallásuakat bántalmazni, csufolni nem szabad, mert Isten valamennyiőnknek közös mennyei atyánk s mi valamennyien gyermekei s így egymásnak testvérei, felebarátai vagyunk.

10. A foglalkozás.

Az emberek egymásra vannak szorulva, egyiknek a másira szüksége van, mert egy ember maga nem végezhet el mindent. Az embernek, hogy éljen, családját eltarthassa, embertársainak hasznára legyen dolgoznia, valamivel foglalkoznia kell. A község minden polgárának van valami **foglalkozása**. A kik a földet művelik, szántanak, vetnek, vagy barmokat tenyésztnek: **földművelők**. Vannak, kik különféle mesterségből élnek, ezek **mesteremberek** vagy **iparosok**. Iparos az ács, asztalos, kádár, kerékgyártó, a kik fából, kovács, lakatos, a kik vasból dolgoznak; a takács, csizmadia, szijgyártó a bőrt, a szabó és kalapos a posztót dolgozzák fel, a mészáros hust mér, a molnár lisztet készít, a pék pedig a lisztből kalácsot, kenyeret süt, a kőműves házat épít stb.

Vannak, kik a terményeket, iparcikkeket összevásárolják, hogy azokat nyereséggel eladják. Ezek a **kereskedők**.

Mások ismét eszökkel, tudományokkal használnak embertársaiknak. A pap a népet a vallásosságra tanítja, a tanító és tanár a gyermekedet oktatja, az orvos a betegeket gyógyítja, a gyógyszerész az orvosságokat készíti, az ügyvéd védi a perlekedő emberek ügyét, tisztviselők a község dolgait intézik. Ezeket egy névvel **tanult emberek**nek nevezzük.

Vannak olyan szegény emberek is, kik a vagyonosabbakhoz elszegődnek s hosszabb vagy rövidebb ideig bérért szolgálnak. Ezek **napszámosok** és **cselédek**.

Kis és nagyközségben az emberek leginkább földműveléssel foglalkoznak, míg a tanult emberek, iparosok, kereskedők leginkább a nagyvárosban laknak.

A becsületes munka sohasem szegény, azért nem szabad lenéznünk azt, kinek más a foglalkozása, mint nekünk. A dolgoz és takarékos ember, a ki nem költi el, a mit nehéz munkájával szerzett a maga javára munkálkodik, mert öregségében vagy betegségében van, a miből élhet.

11. A község határa és környéke.

Ha lakóhelyünk utcáin addig megyünk, míg ki nem érünk a község végére, ott azt fogjuk látni, hogy községünket szántóföldek, rétek, legelők, szőlőskertek, erdők veszik körül. Ezek együttvéve a **község határát** képezik. A határ részekre:

dülőkre oszlik fel. A dülőknek külön nevök is szokott lenni s a bennök levő föld vagy egyes embereké, vagy egész községé. A község birtoka közös vagyon, a melynek jövedelme a közös szükségletekre fordittatik.

A határ különböző részeibe utak vezetnek. Ha az ut valamely dülön megyen át **mezei** vagy **dülő**utnak nevezzük; ha a mezei ut oly keskeny, hogy rajta csak gyalog járhatunk **gyalogut**, **ösvény** a neve. A mely ut a község határából is kivezet **megyei** vagy **országut**nak neveztetik a szerint, a mint a szomszéd községbe vagy több községbe utazhatni rajta s a mint a megye vagy az ország viseli gondját.

Az olyan utat, a melyen egymástól egyenlő távolra két vas-sín van lefektetve s a földhöz erősítve, hogy a kocsi kerekei ezeken a vas-síneken haladjanak **vasut**nak nevezzük. A vasut, a szerint, a mint a kocsikat ló vagy gőzgép huzza, lehet: **lóvasut** és **gőzvasut**. Azokat a helyeket, hol a vasuti kocsik megállanak, hogy az utasok fel- és leszálljanak **vasuti állomások**nak nevezik.

A nagyobb folyókon, tavakon, tengeren szintén lehet közlekedni hajókkal. Ezt **vizi ut**nak nevezik, a hajók megálló helyét pedig **kikötőnek**, **rév**-nek.

12. A föld felszine.

Ha megtekintjük a községünk körül elterülő földet, azt tapasztaljuk, hogy felülete nem mindenütt egyforma, néhol sík, lapos, mint a víz felszine, másutt emelkedett.

Az olyan helyet, melyen nincsen semmiféle emelkedés **lapálynak** vagy **síkságnak** mondjuk. Ha a síkság mértföldekre terjed **róna** vagy **alföld** a neve.

A földfelület kisebb emelkedését **halom**nak, **domb**nak nevezzük, ha az emelkedés 300 méternél nagyobb, **hegy** a neve. A hegynek három részét különböztetjük meg, u. m. **alját**, **lábát** vagy **tövét**, mely a legalsó része; **lejtőjét** vagy **oldalát**, az az középső részét, a melyen felfelé haladva elérjük a **tetőt**, **ormot** vagy **gerinczet**, a mely ha nagyon hegyes **csucs**nak is neveztetik.

A hegyoldalak igen alkalmasak szőlőtenyésztésre, míg a magasabb hegyeket erdőség borítja.

A hegyek nem mind egyforma magasak. Némelyik oly magas, hogy tetejét örökösén hó borítja, a miért is az ilyet **havas**nak nevezik. Némely hegy a tetején levő nyíláson át a föld gyomrából koronkint tüzet és hamut lök ki. Ezt **tüzhányó** hegynek hívják. Némely hegynek meg az oldalán pinczealaku üreg van, melynek **barlang** a neve.

Ha több hegy emelkedik egymás mellett s egymással kapcsolatban, mint a láncz szemei, származik a **hegylánc**. Ha pedig csoportokban, egymáshoz közel fekszenek a hegyek, keletkezik a **hegycsoport**.

Két hegy közt levő mélyedésnek a neve: **völgy**, ha ez nagyon szűk, **hegyszoros** vagy **hágó**.

A hegyes vidéket általában **felvidék**nek nevezik.

Némely hegy belsejéből sok drága **ásványt** vágnak ki az emberek. Azokat az üregeket, melyeket az ásványok kiaknázása végett ásnak **bányának**, a benne dolgozó embereket **bányászok**nak nevezik. Az ásványok közt vannak **érc**zek, vagy **fém**ek, melyeket a kőből olvasztás után nyernek a bányászok. Ilyen az arany, ezüst, réz, vas, ólom ón. Némely ásvány, mint a só az élelemhez szükséges, másikkal pedig mint a szénnel tüzelnek.

13. A víz.

Ha községünk határát jobban vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy az nem mindenütt száraz föld, hanem helylyel-közzel víz öntözi. A víz a felhőből hull alá

eső, hó, dara, jégeső képeiben. A leesett víz egy része aztán a földbe szivárog és ott összegyűl. Az emberek, hogy a víz gyomrában levő vízhez hozzá jussanak s általa szomjuságokat csillapítsák **kutakat** szoktak ásni.

De néha annyira összegyűl a víz, hogy magától utat tör és a földből kibuggyan. Az ilyen helyet **forrásnak** nevezzük. A forrásvíz rendesen hideg, de vannak **meleg források** is. Izére nézve lehet a víz: édes, sós, savanyu és keserű. Az édes víz az emberek, állatok, növények fentartására okvetetlenül szükséges. A meleg, sós, savanyu és keserű vizek pedig némely betegségből kigyógyítanak, miért is őket **gyógyvizeknek** hívják.

A forrás víz nem marad egy helyen, hanem gödröt ásva magának a föld lejtőjén tovább foly. Így támad az **ér** vagy **csermely**, melynek folyása igen kanyargós szokott lenni. Több csermely egyesüléséből **patak** lesz, több patakból **folyó**, több folyóból **folyam**. A folyamot **főfolyónak** is nevezik, míg a bele ömlő folyókat **mellékfolyóknak**. A folyam a tengerbe szakad.

Azon mélyedést, a melyben a víz foly **medernek** vagy **ágynak** nevezzük. Ha a medret az emberek magok ássák, hogy a víz arra folyon, a merre ők akarják, **csatorna** a neve. A medernek és csatornának két partja van és pedig, ha arccal a víz folyása felé állunk a jobb kéz felől eső a **jobbpart**, a balkézről eső a **balpart**.

A hol egyik folyó a másikba, vagy a folyam a tengerbe ömlik, ott van a **torkolat**, a melyet, ha több ágra oszlik **deltatorkolatnak** nevezzük.

Azonban nem minden víznek van folyása. Néha tavasszal hó olvadáskor a folyó kiárad, vagy nagy eső után a lapos helyeken sok víz gyűl össze.

Ezeket, minthogy nincs lefolyásuk **állóvizeknek** nevezzük. Ha az álló víz oly csekély, hogy nyáron kiszárad **pocsolyának**, **posványnak** vagy **mocsárnak** nevezik. A száradás úgy történik, hogy a víz a meleg miatt elpárolog, kigőzölög. Az állóvíz elpárolgása az egészségre káros hatása, hideglelést, ugynevezett mocsárlázt okoz. A mocsár víz e mellett ihatatlan. Ha a mocsár nagy terjedelmű s benne sás, nád s egyéb vízi növény terem **láp**nak neveztetik. A láp talaja néhol annyira elázik, hogy az ott járók lába alatt a föld besüpped, inog, a mitől is **ingoványnak** nevezik.

Van azonban olyan állóvíz, mely a legmelegebb időben sem szárad ki. Ilyen a **tó**.

A **tenger** szintén álló víz, csak hogy oly roppant kiterjedésű, hogy napokig hajózhatunk rajta, míg a tulsó partot elérjük.

A tenger vize sós izű, és sárgás zöld színű.

A folyó és állóvizek néhol minden oldalról száraz földet vesznek körül. Az ilyen száraz föld neve **sziget**. Ha a sziget egyik oldalával összeköttetésben áll a nagy száraz földdel s csak többi oldalait mossa víz, **félsziget** származik.

14. A levegő. Csapadék. Szél.

A földet minden oldalról egy finom, átlátszó test veszi körül, melyet se meg nem foghatunk, se nem láthatunk, se súlyát nem érezzük, de hogy valóban létezik abból is észrevehetjük, hogy ha kezünkkel legyezzük arcunkat hideget érezünk. Ez a test a **levegő**, mely az állati, növényi élet fentartására mulhatatlanul szükséges. Midőn lélegzünk levegőt szivunk tüdönkbe. Levegő nélkül egy perczig se tudnánk élni. De a levegő káros is lehet az egészségre, ha benne por, füst vagy más ártalmas anyag van.

A levegő a föld felett **legsűrűbb**, minél magasabbra megyünk annál **ritkább** lesz. A **hideg** levegő is nehezebb, mint a **meleg**.

A levegő lehet **száraz** és **nedves** is. Ugyanis a vizekből, földből, az állatok is növények testéből sok nedvesség párolog el és terjed szét a levegőben, miáltal az nedvessé lesz. Ha a levegő hideg, a párák megsűrűsödnek s ha ezek nagyon nehezek a föld felett, a völgyben vagy hegyeken **köd** alakjában elterülnek, ha pedig

könnyebbek a magasba szállanak s ekkor **felhő**nek nevezzük. Midőn a vízpárák a levegőben teljesen kihűlnek, cseppekké válnak s mint **eső** a földre visszahullanak. Ha nagyon hideg a levegő, az esőcseppek megfagynak s így származik a **jégeső**, **dara**, **hó**.

Köd, eső, hó, dara, jégeső közös névvel **csapadék**nak mondatnak.

A levegő soha se marad nyugton, hanem egyik helyről a másikra foly; a meleg levegő felszáll s helyét a hidegebb foglalja el. A levegőnek ezt a mozgását **szél**nek nevezzük. A szél a szerint, a mint a levegő csendesebben, vagy erősebben, lassabban vagy gyorsabban hullámzik, különböző. Ha a hullámzás oly csendes, hogy még a falevelek sem mozognak: **szellő**, ha a gyengébb faágakat is megmozgatja: **szél**, ha a faágakat össze is tördeli: **szélvész**, ha egész fákat tép ki gyökerestől és egyéb nagy károkat okoz: **orkán**, **vihar** a neve.

A szelet a szerint is nevezik, a mely világtáj felől fúj. Így van északi, déli, keleti, nyugoti s a mellékvilágtájak szerint északkeleti, északnyugati, délkeleti s délnyugati szél.

Azt a szelet, mely egy ugyanazon vidéken leggyakoribb **uralkodó szél**nek nevezik.

15. Az éghajlat.

A levegő, szél, csapadékok együtt véve teszik az **időjárást**. Az időjárás igen változó, mindazáltal egy ugyanazon vidéken bizonyos állandó alakban évről-évre ismétlődni szokott. Ezt az állandó időjárást **égalj**nak, **éghajlat**nak, **éög**nek nevezzük.

A mely vidéken örökösen meleg van az a **meleg-éghajlat**, a hol örökösen hideg van: az a **hideg éghajlat**. A föld némely vidékein a hideg és meleg időjárás az **évszakok** (tavasz, nyár, ősz, tél) szerint váltakozik, úgy, hogy ott nincsen se nagyon hideg, se nagyon meleg. Ez a **mérsékelt éghajlat**. A mi éghajlatunk mérsékelt, tehát a mi mérsékelt égöv alatt lakunk.

16. A járás.

Ha községünk határának széléig eljutottunk, azontul a szomszéd község határába lépünk. Községünket tehát mindenfelől más községek veszik körül. Több egymás mellett fekvő község együttesen **járást** képez. A járásba csak kis és nagyközségek tartoznak, míg a szabad királyi és rendezett tanácsu városok külön közigazgatással bírnak.

A járásnak is van előljárósága, mint a községnek. Ez előljáróság feje a **szolgabíró**. Ő ügyel fel a járásban levő községekre. Azokat évenként többször bejárja. Ellenőrzi, hogy a községi előljárók kötelességeiket pontosan teljesítsék, a község vagyonát rendben tartsák, az adót behajtsák, a gyermekek iskolába járjanak, az utak jó karban legyenek, a rossz embereket megbüntessék.

A járás egyéb hivatalnokai még a **járásbíró**, a ki könnyebb testi sértésekben és kisebb perekben ítél; **járási orvos**, ki a járásában lakó polgárok egészségére ügyel fel.

Az a község, melyben a szolgabíró hivatala van a **járási székhelye**.

A mi községünk a . . . . . szolgabírói járásban van, tehát ahhoz tartozik.

17. A megye.

Több család együtt községet, több község járást, több járás vármegyét képez. Mi **Jász-Nagykun-Szolnok** vármegyében lakunk.

A megye élén áll a **főispán**, kit ő Felsége a Király nevez ki. A megye első választott tisztviselője az **alispán**, ki a főispánnal együtt intézi a megye összes ügyeit, a községi, járási hivatalnokokhoz rendeleteket bocsát ki s ellenőrzi munkálkodásukat. Működésében épugy, mint a községben a birót vagy polgármestert, több választott tisztviselő támogatja, nevezetesen a jegyzők, árvaszéki ülnökök, tiszti ügyész, pénztárnok, számvevő, orvosok stb. Ezeken kívül vannak még, mint a községeknél tanácsnokok, ugy a megyénél **bizottsági tagok**, kiket az összes lakosok és községi tisztviselők közül választanak s a kik a megye székhelyén évenként többször összegyűlnek s az egész megye ügyei felett tanácskoznak.

Vannak a megyében kinevezett **állami tisztviselők** is, mint királyi **törvényszék**, **ügyészség**, **tanfelügyelőség**, **adófelügyelőség**, **mérnökség** hivatalnokai.

Azt a házat, a melyben a megyei tisztviselők hivatalai vannak s hol a közgyűléseket tartják **megyeháznak**, a várost pedig a megye **székhelyének** nevezik. Jász-Nagykun-Szolnokmegye székhelye: **Szolnok**.

Második rész.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye leírása.

A.) Járások szerint.

Megyénket öt szolgabírói járás alkotja u. m. Jászsági alsó- és felsőjárás, Tiszai alsó-, közép- és felsőjárás.

I. Jászsági alsójárás.

Áll 8 községből, 5 nagy pusztából és 1 rendezett tanácsu városból,

Székhelye: Jász-Apáti, nagyközség, 9752 lakossal. Kéttornyú római katolikus temploma nagyon régi. Megemlítendő a községtől keletre fekvő temető csinos kálváriája, melyet az 1739-ik évi fekete halál (pestis) megszűnésének emlékére emeltek a lakosok. Van nagy elemi iskolája, járásbírósága, adóhivatala. Posta és vasuti állomás. A határában levő Kocsér pusztát, minthogy homokos talaju, leginkább marhatenyésztésre használják. Ennek határában láthatók egy elpusztult templom romjai s az u. n. Pálffi-halma hosszú árkolásokkal. Ez utóbbiról a lakosok azt tartják, hogy ott régen ütközet volt.

Jász-Apátitól északra:

Jász-Szent-András, nagy község, 2763 lakossal; egészen a legujabb időig Árokszállás pusztája volt. Földje jobbára homokos és jó dohányt termő.

Jász-Apátitól délkeletre:

Jász-Kisér, nagy község, a Tiszának Kis-Ér nevű ága mellett, a melytől nevét is nyerte. A lakosok ugyanis az ellenséges török-tatárok elől ezen ér ingoványai közé menekültek s miután az ellenség régi lakóhelyüket elpusztította, itt ütöttek magoknak új tanyát. Azelőtt a határ legdombosabb részén Rassanghalmán laktak s községüket Rassangházának nevezték. A lakosok száma 5771. Van 3 temploma, u. m. a róm. katolikusoknak, reformátusoknak és izraelitáknak. A róm. katolikusoknak és reformátusoknak külön felekezeti iskolájuk is van. Van dohánybeváltó hivatala, posta- és vasuti-állomása. Földjében jó buza, sok és híres dohány terem.

Tisza-Süly, nagyközség, 1986 lakossal, kik igen sok dohányt termesztenek.

Kőtelek, nagyközség, a Tisza jobbparti lapályán 1907 lakossal, kik tulnyomólag róm. katolikusok s a kiknek szent István királyról nevezett szép templomuk van. A község nevét a keői apátságtól nyerte, mely hajdan a Kőtelek és Nagy-Kürü közt eső, ma is „monostor”-nak nevezett dombon állott. Hozzá tartozik *Pusztla Süly* pusztája.

Nagy-Kürü, nagy község, a Tisza jobb parti rónáján 2238 róm. kat. lakossal. Földje jobbára szikes és vízjárta.

Besenszög, nagy község, 3082 lakossal. Hozzá tartoznak *Fokoru, Kürth, Szászberek* és *Szög-szent-Iván* puszták.

Jász-Apátitól délre:

Jász-Ladány, nagy község, 7060 lakossal, kik tulnyomóan róm. kat. vallásuk. A Tiszának, határában folyó Miller nevű ága és a Zagyva ellen magas gátak védelmezik.

Szolnok, rendezett tanácsu város, a megye székhelye. Fekszik a Tisza és Zagyva összefolyásánál. Régi város, melyet a XVI–XVIII. században meglehetősen erős vár védelmezett az ellenségtől. A vár egy dombon épült s a várostól a Zagyva választotta el. E vár történelmében legnevezetesebb az 1552. év, ekkor ugyanis Ali budai basa a német várórség árulása és szökése által Nyári Lőrincz várkapitánytól rövid ostrom után bevette a várat. Van számos diszes magán és középülete, mint a megye- a városháza, törvényszéki épülete, gymnasiuma, számos elemi iskolája. Van 2 róm. kat. anyaegyháza és 2 kápolnája, ezenkívül a reformátusoknak is van imaházuk. Van járásbirósága, adó- és dohánybeváltó hivatala, nyomdája, szeszgyára, gőzfürdője, gőzfűrészmalma, nagy vendégfogadója. Posta, távirda és igen élénk forgalmu gőzhajó és vasuti állomás. Nevezetes a város arról, hogy itt született Versey Ferencz költőnk, valamint arról is, hogy a magyarok 1849. márczius 5-én fényes győzelmet arattak az osztrák hadseregen. Határa csekély s lakossai, kiknek száma 18247, nem csupán földmiveléssel foglalkoznak, hanem inkább kereskedéssel és iparral. A szegényebb lakosság fő jövedelmét az élénk fa- és sószállítás képezi. Pusztái: *Alcsi, Szanda, Felső- és Alsó-Varsány*.

II. Jászsági felsőjárás.

Áll: 1 rendezett tanácsu városból, 10 nagyközségből és 3 pusztából.

Székhelye: Jász-Berény, rendezett tanácsu város, a Zagyva mindkét partján 21507 lakossal. Régi város, mely a hagyomány szerint már Attila hun királynak is székhelye volt. A XVI. században a Zagyva két külön álló községre osztotta u. m. Jász- és Magyar városra. A Zagyva keleti partján van a terjedelmes parochialis templom, a város közepe táján pedig a szent Ferencz rendi szerzetesek temploma és kolostora, melyeket még a Jászok hittérítői építettek dicső Mátyás királyunk korában. Ezt a kolostort a török 1583. évben várkastélylává alakította át s innen rettegtette a vidéket, azonban nem sokáig, mert alig tíz év múlva a keresztyén katonák kiűzték őket s ismét a szerzetesek lakása lőn. Van még egy u. n. Szent-Kuti kápolna is, hol hajdan a Klarissza apácák zárdája állott. A város régen nevezetesebb volt, mint ma, akkor t. i. a mikor még a jászok területének székhelye volt. A régi emeletes székház még most is látható a piacon. Különben most is legnépesebb város a megyében. Van járásbirósága, adóhivatala, kórháza, posta-, távirda- és vasuti állomása, továbbá gimnáziuma, több népiskolája, leány-nevelőintézete, szép régiség gyűjteménye, a melynek ország szerte ismert kincse a Lehel kürtje.

Lehel régi magyar vezér volt és híres arról, hogy szép faragványokkal diszitett elefántcsont kürtjén gyönyörűen tudott lelkesítő harci dalokat fujni. Történt egyszer, hogy Lehel vezér a németekkel harcolván, Ottó császár a magyarokat Augsburgnál (955-ben) annyira megverte, hogy nagy részök halva maradt a csatatéren, a többiek pedig foglyul estek. A német császár a foglyokat mind halálra ítélte, csak hét magyar katonát hagyott életben, ezeknek is orrát, fülét, kezét megcsonkította s úgy küldte őket haza, hogy vigyék hírül társaik

szerencsétlen esetét. – Lehel vezér pedig halála előtt azt kérte a császártól: hadd fujhasson bele még egyszer utoljára szeretett kürtjébe. Ottó teljesítette kérését. De Lehel alig vette kezébe kürtjét, midőn hirtelen a császárhoz lépett s úgy vágta vele fejbe, hogy az azonnal szörnyet halt. Hanem a kürt is megrepedt a nagy ütésben s rajta a csorba és repedés még most is látható.

Megemlítendő még, hogy a Zagyva Jászberény alatt két kis szigetet képez, a melyek a jászkunok két kedvelt főkapitányának Leopold és József nádoroknak nevét viselik. József nádor emléket a piacon még egy márvány oszlop is őrzi.

Jász-Berénytől nyugatra:

Jász-Felső-Szent-György, nagyközség. 1720 lakossal. Régen Gály-Szent-Györgynek hívták. Fekszik a Zagyva partján. Földje termékeny; határában megemlítendő Táborhely nevű dűlő, mely nevét a rabló cseheknek 1491. évi ott táborozásától nyerte. Hozzá tartozik *Kerekudvar* puszta.

Jász-Berénytől északnyugatra:

Jász-Fényszaru, nagyközség, 4376 lakossal. Régi nevét Fövény szaru, valószínűleg homokos, fövényes talajától nyerte. Földjét a Zagyva, melynek bal partján a község fekszik gyakran elönti, sok mocsarat képez, mi miatt éghajlata nem igen egészséges. Lakosai római kat. vallásúak, templomuk a Zagyvát keresztül metsző Kis Árok mellett emelkedik. Határában megemlítendő a Sós tó, melynek a nép gyógyító erőt tulajdonít, és Peres kut, melyet a csehek készítettek, mikor ott táboroztak. Van a községnek posta és vasuti állomása.

Monostor, nagy község 1146 lakossal. Hajdan bencés apátság (monostor) volt s innen nyerte nevét is. Lakosai római katolikusok. Posta- távirda és vasuti állomás.

Jász-Berénytől északra:

Árokszállás, nagy község a Tarna folyó közelében 12794 lakossal. Nevét a rajta keresztül vonuló Csörsz árkától vette, melynek ma már csak nyomai láthatók. Határába folyik a Gyöngyös patak. Egy órányi távolságban van hozzá Kun vagy Jász-Ágó pusztaság, mely hajdan falu volt.

Jász-Berénytől északkeletre:

Jákóhalma, nagy község 3209 lakossal. Határát a Tarna öntözi s ott sok kis tavat képez, mint Vak László, Négyzállás, Csikós, Sarkantyus nevűeket.

Dósa, nagy község 3349 lakossal. Fekszik a Tarna folyó mellett, mely a községet ketté vágja. Határában megemlítendő Boldogasszony halma, hol a hagyomány szerint a tatárokkal vívott ütközetben elesettek vannak eltemetve. A dombon jelenleg kápolna áll.

Jász-Berénytől keletre:

Mihálytelek, nagy község a Zagyva és Tarna összefolyásánál 2194 lakossal. A lakosok mintegy 200 évvel ezelőtt települtek ide, minthogy a Füged halmán állott régi helységet a tatárok teljesen elpusztították. Földje a két folyó áradásaitól sokat szenved.

Jász-Berénytől délre:

Alattyán, nagy község a Zagyva közelében 2117 lakossal. Hozzá tartoznak *Mizse* és *Kér* puszták. Kér hajdan két falu volt és pedig a Zagyva balpartján feküdt Magyar Kér, jobbpártján Tót Kér.

Jánoshida, nagy község 2962 lakossal. Fekszik a Zagyva és Tarna egyesült folyók partján. Nevét a Zagyva hidon állott szent János szobrától nyerte. A r. kath. templom most is Szent Jánosról van elnevezve. Régebben a premontrei prépostság, melynek itt kolostora volt, birta.

Jász-Alsó-Szent-György, régebbi nevén Gerla-Szent-György nagy község 4128 róm. kat. lakossal. Fekszik a Zagyva és Tarna összefolyásánál, a melyek áradásai ellen magas töltések védelmezik.

III. Tiszai alsójárás.

Áll: 1 rendezett tanácsu városból, 9 nagy-, 3 kisközségből és 12 pusztából.

Székhelye: Tisza-Földvár, nagy község közel a Tiszához 6914 lakossal. Van ref. evang. és zsidó temploma. Az evangélikusok régen tótok voltak, de már megmagyarosodtak. Hozzá tartoznak *Homok* és *Martfű* puszták.

Tisza-Földvártól északnyugatra:

Tisza-Vezseny, nagy község a Tisza jobb partján 2423 lakossal, a kik a halászatot nagyban üzik. Hozzá tartozik *Varsány* puszta egy része.

Tisza-Várkony, nagy község a Tisza jobb partján 2036 lakossal. Van róm. kat. és ref. temploma és sok csinos uri háza. A történelemben arról nevezetes, hogy Béla vezér itt választott a korona és kard között. Ugyanis I. András magyar király, minthogy neki gyermeke nem volt öcscsének, Bélának ígérte a koronát és vele a királyságot. Azonban csakhamar megbánta tettét, midőn Salamon nevű fia született. Most már szerette volna, ha testvére lemond a koronáról s mikor a Bélával ellenséges főurak elhitették vele, hogy öcscse most is erősen ragaszkodik az ígérethez, cselhez folyamodott. Várkonyba hívta testvérét (1058-ban) elébe helyezte a koronát s a fővezéri kardot s felszólította, hogy válasszon közülök. De Béla értesült, hogy testvére, ha a koronát választja megfogja öletni a szomszéd szobában elrejtett gyilkosokkal. A kardot választotta tehát s megelégedett a fővezérséggel s az ország harmadrészével, hanem azt is belátta, hogy élete tovább nincs bátorságban. Ezért is nagy sereget gyűjtött s a király katonáit egy ütközetben megverte úgy, hogy maga András is halva maradt a csataterén. Ekkor aztán a magyarok Bélát választották meg királynak.

Tisza-Földvártól északra:

Rákóczi, nem rég települt kis község Szolnok közelében. Nevét onnan kapta, hogy a föld, melyen a helység épült, hajdan a híres Rákóczy család birtoka volt.

Tisza-Földvártól délnyugatra:

Czibakháza, nagy község 3522 lakossal. Nevét egykori földesurától Czibak Imre erdélyi vajdától nyerte. A XVI. században a törökök elpusztítván a helységet a megmenekült lakosok a határ magasabb részén, építettek maguknak új házakat. A régi Czibakháza a mai Bánom nevű szőlős kert helyén feküdt. A Tiszán levő

nagy fahidnál 1849-ben heves ütközet volt, melyben a magyarok megverték az osztrák katonákat. Hozzá tartoznak *Gyüger, Sárszög, Zsiger* puszták.

Nagy-Rév, nagy község 1438 lakossal. Határát a Tisza két felől mossa. Megemlítendő a Zsidó halom s a mellette levő nagy árok, melyet a hagyomány szerint azért ástak a lakosok, hogy az ellenség ellen jobban védelmezhesék magokat. Hozzá tartozik *Sáp* puszta.

Tisza-Inoka, nagy község 1050 lakossal, kik jobbára helv. hitűek. Fekszik a Tisza balpartján, mely ellen három oldalról gátak védelmezik. A helységhez közel, az u. n. régi temetőben egy elpusztult torony romjai láthatók. Hozzá tartozik *Csámpa* puszta.

Tisza-Kürt, nagy község a Tisza balpartján 2324 lakossal. Ref. temploma igen régi.

Tisza-Ugh, nagyközség, a Tisza balpartján 746 ref. lakossal.

Tisza-Sas, nagyközség a Tisza balpartján 1488 ref. lakossal földje mocsáros és nem igen termékeny.

Csépa, kis község a Tisza balpartján. Földje nem igen termékeny, határában sok mocsár és tó van, mint Kerektó, Csípsán, Fertő. Van ref. és evang. temploma. A történelemben arról nevezetes, hogy Aba Sámuel királyunkat itt gyilkolták meg.

Tisza-Földvártól délre:

Szelevény, nem régen népesült kis község, mely ügyeit Csépával közösen végezi. Fekszik a Körös folyó mellett, ugyanott, hol hajdan Kis-Halasi község feküdt. Pusztái: *Gyalu* és *Istvánháza*.

Kun-Szent-Márton, rendezett tanácsu város, a Körös partján 11155 róm. kat. lakossal. Mintegy 200 évvel ezelőtt szállottak meg a Jászapátiról oda költözött lakosok. Van járásbíróháza, posta-, távirat-, vasuti állomása. Hozzá tartozik *Mesterszállás* és *Csorba* puszta egy része.

IV. Tiszai középjárás.

Áll: 2 rendezett tanácsu városból, 7 nagy-, 1 kis községből és 9 pusztából.

Székhelye: Tisza-Roff, nagy község 3928 lakossal. Igen régi helység, nevét Rof magyar vezértől nyerte. Földje fekete agyag, részben fekete homok, melyben híres erős dohány terem. Van dohánybevéltő- és adóhivatala. Hozzá tartoznak *Akolhát* és *Gyenda* puszták.

Tisza-Rofftól északra:

Bura, nagy község, a Tisza balpartján 1148 lakossal. Van ref. és róm. kat. temploma. Földje jó dohányt terem. A hozzá tartozó *Taskony* puszta nevét Taksony régi magyar fejedelemtől vette s hajdan falu volt.

Tisza-Rofftól délre:

Tisza-Beő, nagy község, a Tisza bal partján, 1850 lakossal. Gőzhajó állomás. Földje nagyrészt szíkes s a Tiszától sokat szenved.

Fegyvernek, nagy község, a Tisza bal partján 4349 lakossal. Hajdan népesebb és nevezetesebb hely volt, mint jelenleg, de a rácok annyira elpusztították, hogy földesura gróf Szapáry József mintegy 50 évvel ezelőtt kénytelen volt svábokkal benépesíteni, a kik aztán két helységet alapítottak u. m. Szapárfalvát és Annaházát. Német ajkú lakosai azonban már csaknem egészen megmagyarosodtak.

Tisza-Püspöki, nagy község 1631 róm. kat. lakossal. Nevét a közelében folyó Tiszától és attól nyerte, hogy a legrégibb idő óta az egri püspök birtoka volt. Hajdan az u. n. Fehér tó körül feküdt a község s valószínűleg a török-tatár pusztítás után épült a mostani homokhátra.

Szajol, nagy község a Tisza parton 1075 lakossal. Vasuti állomás. Róm. kat. temploma a múlt században a folyó partján állott, azonban idővel a víz árja annyira alámosta, hogy a lakosoknak új templomot kellett építeniök, a melyet szent István magyar királyról neveztek el.

Török-Szent-Miklós, nagy község a Tiszának Tinoka nevű ere mellett 16046 lakossal. Régen Bala-Szent-Miklósnak hívták azon Bala nevű folyócskától mely mellette folyt, de a melynek ma már nyoma sincs. Abban az időben vára is volt s ez ott állott, a hol most a róm. kat. templom s a vele szemben levő iskola van. A várkastélyban volt egy kis kápolna szent Miklós tiszteletére s a község később ettől nyerte nevét. Van róm. kat. ref. és zsidó temploma, nagy népiskolája és csinos róm. kat. leánynevelő intézete. Vasuti állomás. Hozzátartoznak *Derzsigát, Kengyel* (hajdan Pelő) *Szakállas, Szent Tamás, Tenyő* és *Bala* puszták. Ez utóbbi hajdan mezőváros volt, jelenleg is több telepítvény van rajta, köztük a Tisza partján épült Bala falucska, melynek lakosai leginkább dohánytermesztők. Tenyő szintén mezőváros volt régen, egyszersmind a szent Ágoston szerzeteseknek is volt itt prépostságuk.

Tisza-Rofftól délkeletre:

Pusztá-Poó, kis község vasuti állomással.

Mező-Tur, rendezett tanácsu város a Berettyó (vagy régi nevén Tur) folyó mellett 21213 lakossal. Jász-Berény után a legnépesebb község a megyében. Van róm. kat. ref. és zsidó temploma, több népiskolája, gymnásiuma, járásbirósága, könyvnyomdája, csinos bazár épülete. Földje gazdagon termő fekete agyag; buzája, vásárai híresek. A városhoz közel a Turtói domboknál szakad a Berettyó a Körösbe. Vasuti állomás.

Turkeve, rendezett tanácsu város a Berettyó mellett 12041 lakossal. Nevét a Tur folyótól és Keve magyar vezértől kapta. Van ref. és róm. kat. temploma, emeletes népiskolája. Földje híres buzát terem. A halarában levő Kaba, Pásztó, Póhamara szántóföldek egykor népes községek voltak. Hozzátartozik *Csorba* pusztá egyrésze.

V. Tiszai felsőjárás.

Áll: 3 rendezett tanácsu városból, 7 nagy községből, 7 pusztából.

Székhelye: Kenderes, régi nevén Kéregyház, nagy község 5092 lakossal. Van róm. kat. és ref. temploma. Földje gazdag buza termő fekete agyag. Hozzá tartoznak *Kakat* és *Bánhalma* puszták, melyek hajdan faluk voltak, Bánhalma templomának romjai most is láthatók. Folyóvize nincs, hanem a Kakat folyóból tavaszonként kitóduló víz néhány hold földet el szokott önteni.

Kenderestől északra:

Kunhegyes, vagy régi nevén Hegyes rendezett tanácsu város 7461 lakossal. Van róm. kat. és két tornyu ref. temploma. A határában levő Kolbász pusztáról nevezetes, hogy ott hajdan népes község, a nagy kunok székhelye volt. A szintén határában levő Jajhalomról pedig azt tartják a lakosok, hogy ott a tatárok lemészárolták a kunokat.

Tisza-Szalók és **Tisza-Abád**, még néhány évvel ezelőtt egy községet képeztek, minthogy oly közel vannak egymáshoz, hogy csak egy ut választja el őket. Ma már külön álló nagy községek, amaz 2546, ez 2494 lakossal. T.-Szalókon van róm. kat. ref. és zsidó temploma. T.-Abádon csak a reformátusoknak van templomuk. T.-Abád nagyon régi helység s arról nevezetes, hogy szent István királyunk idejében egy Tonuzopa nevű pogány fejedelmet és feleségét, a miért nem akartak keresztyénné lenni, ott elevenen eltemették. T.-Szalókhhoz tartoznak *Gyolcs* és *Tomaj* puszták. Tomajon hajdan monostor volt. a honnan Tomaj-monostornak nevezték.

Tisza Derzs, nagy község a Tisza bal partján közel T. Szalókhhoz, melylyel közös posta állomása van. Lakosai 1390 sok és híres dohányt termesztenek, s élénk halászatot üznek. A községtől nem messzire egy templom maradványai láthatók. Határában a Tisza több kis tavat képez, mint a Morotva, Vakvár, Kengyel tavat.

Tisza Szent Imre, nagy község 2853 lakossal. Híres dohány termelő hely. Határában vannak Szent György, Katymár, Kilenczes puszták.

Madaras, nagy község 7350 lakossal. Nevét a helység mellett levő Madaras tótól nyerte. Van ref. és zsidó temploma. Határa északi részén két elpusztult helység: Fábíánka és Kápolnás nyomai láthatók.

Kenderestől keletre:

Karczag, a Nagy Kunság volt székhelye, rendezett tanácsu város 15825 lakossal. Régebben Karczagujszállásnak hívták. Van csinos iskola épülete, ref. gimnáziuma, róm. kat és nagy ref. temploma, mely mellett József nádor 1805 évi Karczagon tartózkodása emlékére veres márvány oszlop áll. Van járásbirósága, nyomdája, vasuti állomása. A határában levő Asszonyszállás, Ködszállás, Bolcsa vagy Bócsa földek hajdan falvak voltak. A város melletti tóban lévő Apavára sziget arról nevezetes, hogy a lakosok oda menekültek a tatárok elől.

Kisujszállás, rendezett tanácsu város 11083 ref. lakossal. Van nagy ref. temploma, gimnáziuma, több népiskolája, járásbirósága, adóhivatala, nagy vasuti állomása. A határában levő Marjalaka (az az Szent Márialaka) nevű dűlőn hajdan falu volt, ugyszintén Kisujszállás és Kenderes közt feküdtek Kis-, Tót- és Tormás-Turgony helységek, de a melyek teljesen elpusztultak.

Kenderestől délre:

Déva-Ványa, nagy község, 10184 lakossal. Van róm. kat. ref. és zsidó temploma. Földje termékeny, bár sok helyt mocsaras, Hozzá tartoznak *Gabonás*, *Ecseg*, és *Kérsziget* puszták.

B.) Jász-Nagykun-Szolnok megye általában.

1. Határai, területe.

Megyénket a következő megyék határolják: északon Heves megye, keleten Hajdu megye, délen Csongrád megye és nyugaton Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye.

Területe 5374 □ kilométer. Van benne: 8 rendezett tanácsu város, 41 nagy község. 4 kis község, 36 pusztá.

2. Felszine.

Jász-Nagykun-Szolnok megye felszine teljesen róna, melyen a szem mértföldekre ellát, legfeljebb a Mátra és igen tiszta időben a tokaji hegység körvonalai kékellemek a távolban. Majd minden község határában vannak azonban alacsony dombok, melyeket őrhalmoknak, tatár- török- Atilla- vagy kunhalmoknak szoktak nevezni, minthogy azt tartják rólok, hogy azokat a pogány hunok és kunok részint azért emeltek, hogy magokat az ellenség ellen jobban védelmezhesék, részint pedig a csatában elesetteket temették oda. S csakugyan némely halomban akadtak emberi csontvázakra, pénznemekre, ékszerekre, fegyverekre, edényekre, melyeket régi szokás szerint a meghalt emberrel együtt elástak. Nem kell azonban gondolni, hogy mind e dombokat emberek hordták össze, nagy részök a természetől keletkezett, épen, mint a hegyek.

3. Folyóvizei.

Legnagyobb folyója a **Tisza**, mely a megyébe Tisza-Fürednél lép be s 25 mértföldnyi kanyargás után Csépanál a szomszéd Csongrád megyébe folyik át. Szélessége 80-150 méter, mélysége 7-10 méter közt váltakozik, úgy, hogy gőzhajóval is járható. Utja nagyon tekervényes és folyása, a rónaság miatt igen lassu. Tavasszal rendesen kiönt medréből s ilyenkor meszsze környéken nagy károkat okoz, mert a vetéseket előnti, olykor a község házait is veszedelemmel fenyegeti. Az áradás nem soká tart ugyan, de minthogy lefolyása nincsen, a kiáradt víz rendesen visszamarad, kisebb tócsákat, mocsarakat képez, a melyek midőn a nap sugarai folytán száradni kezdenek, megrontják a levegőt és sokféle betegséget (mint mocsárlázat, hideglelést stb.) okoznak. – A Tisza sok malmot hajt és sok izletes halat (mint pontyot, süllőt, kárászt, csukát, harcsát s a hires kecsegét) szolgáltat.

Zagyva, Nógrád vármegye Zagyva nevű helységénél, a Mátra hegyből ered. Fényszarunál lép a megyébe s áthaladva északnyugati szögletén Szolnoknál a Tiszába szakad. Folyása szintén lassu és kanyargós, környéke a gyakori áradástól mocsáros. Mellékfolyója a **Tarna**, mely Dózsánál ér a megyébe és Mihálytelek határán egyesül a Zagyvával. A Tarna sebes folyásu, kivált miután a Sirok vizével, Tárnócza, Bene, Mérges, Gyöngyös, Réde és Ágó patakokkal megnagyobbodott.

A **Galga** és **Tápió** (amaz Fényszarunál, ez Szászberek pusztán szakad a Zagyvába) csak kis részét érintik a megyének.

Körös, a Tisza után legnagyobb folyó a megyében, mert szintén hajózható. A megyének Békéssel határos részét öntözi. Folyása nagyon tekervényes. Mező-Tur mellett, a tur-tői domboknál beleömlik a **Berettyó**, mely gyakori áradásaival messze terjedő, egészségtelen mocsarakat képez.

A **Hortobágy**nak folyása csak nagy esőzések és havazások után van. Ekkor ugyanis a környékből összefutó vizeket magába veszi, de nagy melegben ismét kiszárad, vagy a homokban elenyészik.

Azt a nagy vízmedret, melyet a Berettyó, Hortobágy, Körös és számtalan kis mellék ér összefolyása alkot **Sárrét**nek nevezik. A Sárréten messze terjedő nádasok, veszedelmes ingoványok vannak.

E folyókon kívül van a megyében számos tó, a melyek vizöket a kiáradt folyóból veszik, számuk azonban a vízszabályozás folytán mindinkább kevesbedik.

Savanyu – általában gyógyviz forrásokat megyénkben nem találunk, sőt a megyének némely vidékén, különösen, a melyek nem esnek folyó mentén, még iható, jó kutviznek is nagy szükségben vannak az emberek.

Meg kell még emlékeznünk két nevezetes árokról, melyek hajdan valószínűleg vízlevezetésre szolgáltak, de ma már nyomuk is alig található. Ezek a **Csörsz árka** és a **Kis Árok**, mind a kettő a jázsági járásokban, amaz Árokszállás, ez Jász-Apáti, Jász-Berény és Fényszaru határán keresztül huzódik a Dunáig. Csörsz-árkát, a monda szerint Árpád készítette Kund vezér fiának Csörsznek, hogy e területet könnyebben védelmezhesse. Más monda szerint Mátyás király akarta vele összekötni a Tiszát a Dunával.

4. Időjárása.

A megye időjárása az évszakok szerint igen változó, a minek jó részt sik talaja az oka. A tél nem sokáig tart ugyan, de rendszerint aránytalanul hideg. A tavaszi napok kellemes melegek, azonban az éjszakák annál hűvösebbek, azonkívül a legkülönbözőbb irányú szelek uralkodnak, melyeknek hevességét a rónaságon semmi sem mérsékli. A nyár 4-5 hónapig tart s rendszerint oly forró, hogy a mezők, legelők lesülnek. Gyakoriak az égháborúk, zivatarok, jégesők. Legkellemesebb évszak az ősz, mely legtovább is szokott tartani.

5. Talaja, terményei.

Talaja a megye északnyugati és déli részén homokos, a Tisza mentén szikes, egyéb helyen, különösen a tiszai közép- és felsőjárásban gazdagon termő fekete agyag.

A megyében általában minden kalászos növény: buza, árpa, zab, rozs, repce, azután kukorica dusan megterem, különösen a fekete agyagos talajban. A hüvelyes vetemények közül főleg a babot, szögletes borsót, sáfrányt, mákot termesztik. Burgonya a homokos talajban virágzik szépen. A szőlőművelés legáltalánosabb a jázsági járásokban, híres szőlő és bor azonban nem terem az egész megyében. A gyümölcsfa tenyésztés általában véve nem virágzik, a szőlős kertekben akadunk ugyan barack, cseresznye, meggy, szilva, alma és körtefákra, de ezeknek termése bizonytalan s inkább csak a házi szükségletet elégíti ki. Dinnye, különösen ezelőtt, híres termett a Tiszai-felsőjárás gyepföldjeiben. A jövedelmező növények közt első helyen áll jóságára és mennyiségére nézve a dohány, főképpen a jázsági és tiszai középjárásokban. A fatenyésztés szomorú lábon áll, erdőket csak ritkán, leginkább a Tisza mentén találunk, ezek sem valami nagyok.

Az állat (szarvasmarha, ló, juh, sertés) tenyésztés meglehetősen virágzó, különösen a pusztákon. A folyókban nagyon sok az izletes hal és rák. A madarak közül legszámosabbak a vízi madarak (gólya, gém, vad lud, vad kacs, szárcsa, szalonka, bibic, sirály stb.) különösen a folyók és mocsarak mentén.

Az ásvány országból, minthogy hegyek nincsenek, nem említhetünk egyebet, mint a homok- vagy terméskövet és a szíksót. A szíksó mocsarak, tócsák kiszáradása után képződik, t. i. a mocsár medencéjének széléről lassanként visszahúzódik, elpárolog a víz s a kiszáradt részen fehér, szíksó lepel támad. De nem csak vizes helyeken virágzik a szíksó, hanem az olyan homokos földön is, a melyben mészkő részek vannak. A szíkes talaj színe felül fehér vagy szürke, kissé lejjebb barnás vagy fekete. Az ilyen talaj általában terméketlen. Többféle szík van, legismertebb neve a porszik és vakszik, amazzt, ha nagyobb mennyiségben van együtt, összeseprik, a földtől megtisztítják s ruhamosásra használják, a vaksziket ellenben semmire se lehet használni.

6. Közlekedési utai.

A megyét több irányban szelik át az országutak, azonkívül egyik községből a másikba vezetnek községi utak; ezek azonban általában rosszak, nyáron szerfölött porosak, télen és esős időben pedig csaknem járhatatlanok a nagy sár miatt. Némely községben ugyan már kövezett kocs- és gyalogutak vannak. A folyóvizek közül a Tisza és Körös járhatók gőzhajókkal. Van a megyében számos vasut is, u. m.

1.) Szolnoktól Karczagon át Debreczen felé (közbe eső állomások: Szajol, T.-Szent-Miklós, Fegyvernek, Kisujszállítás.) 2.) Szolnoktól Mező-Turon át Arad felé (közbe eső állomások: Szajol, P.-Tenyő, P.-Poó). 3.) Szolnoktól Jász-Fényszarun át Hatvan felé (közbe eső állomások: Ujszász, Boldogháza, Szent-Imre, Jász-Berény, Monostor). 4.) Szolnoktól Kun-Szent-Mártonig (közbe eső állomások: Szajol, P.-Tenyő, Kengyel, Martfű, Tisza-Földvár, Homok). 5.) Ujszásztól Jász-Apátiig (közbe eső állomások: Szászberek, Jász-Ladány, P.-Kürth, Jász-Kisér). 6.) Mező-Turtól Tur-Keviig (közbe eső állomás: P. Tur-Pásztó.)

7. Lakosai.

A megye lakosainak összes száma 278,443. Nyelvre nézve csekély kivétellel mindnyájan magyarok; németek, tótok alig egy-két községben találhatók. Vallásukat tekintve, legtöbben (154.000) vannak a római katolikusok, azután következnek a reformátusok (113000), zsidók (8000).

*

Több megye együtt véve **országot** alkot. Jász-Nagykun-Szolnok megye **Magyarországban** van, mi tehát magyarok vagyunk, a mi hazánk Magyarország.

Utba igazítás.

A tanultaknak a helyi és tárgyi viszonyokra alkalmazása leghathatósabb eszköz a földrajz eredményes tanítására. Azért a tanító igyekezzék a könyvben foglaltakat nem csak megmagyarázni, hanem tanítványainak, iskolájának, községének különleges viszonyaira átvinni, alkalmazni, részint felvilágosító rajzokban, részint kitaláltató – kérdező tanalakkal. Így a világtájak felismerésében különböző helyeken és változatban gyakorolja a gyermekeket. Midőn a község leírására kerül a sor, szakítson időt, hogy a tanulók a község fekvése, utcáinak iránya, a nevezetesebb épületek elhelyezkedése felől helyszini szemle által tájékozzák magukat. Közvetlenül az iskola környékéről kiindulva járja be tanítványaival a helység fő- és mellékutczáit, a mikor a középületeket s azoknak rendeltetését is világosabban megértetheti.

Az I. Rész 6. 7. címénél jelöltesse meg, hogy a szülő- vagy lakóhely a fesorolt községek melyik osztályába tartozik? miért? Neveztesse meg az előljáróságot név és hivatal szerint. A 10. címnél neveztesse meg a különböző foglalkozásra egy pár embert névszerint, a 11. címnél dűlőket, birtokosok és művelési ágak szerint, utakat irányuk szerint. A 14. címnél újból felemlitendő a szélrózsa, egyszersmind mondja meg a tanító, hogy a községben mely szél az uralkodó, magyarázza s mutassa meg a „szélkakast” és delejtűt.

A II. Rész tanításáról megjegyzendő, hogy okvetlenül térkép szükséges hozzá, a melynek használatakor a tanító bevezetesképen ismertesse meg a gyermekekkel az általános kartographiai jegyeket, kiindulási pontul ne a tankönyvben elől tárgyalt község szolgáljon, hanem kinek-kinek a saját községe, aztán a járása, s ugy a szomszédos járások; utóbbinál megelégedhetünk, ha csak a főbb községeket ismerik is a gyermekek.

Közben-közben egy pár oda illő verset is tanuljanak a gyermekek. Így Petőfi számos költeményben leírja szülőföldjének, az alföldnek szépségeit; alkalmas Kisfaludy K. „Szülőföldem szép határa” kezdetű költeménye, Vörösmarty „Szózat”-a, ezeken kívül az iskolai olvasókönyvek is több példát nyújtanak.

Előszó.....	4
Első rész.....	5
Földrajzi előismeretek.....	5
1. Látókör. Látóhatár.....	5
2. Világtájak. Szélrózsa.....	5
3. Tájékozás a tanteremben.....	6
4. Utcák, házak. A szülőföld.....	7
5. A család.....	8
6. A község.....	8
7. A községek osztályozása.....	9
8. A nemzetiség.....	9
9. A vallás.....	9
10. A foglalkozás.....	10
11. A község határa és környéke.....	10
12. A föld felszine.....	11
13. A víz.....	11
14. A levegő. Csapadék. Szél.....	12
15. Az éghajlat.....	13
16. A járás.....	13
17. A megye.....	14
Második rész.....	15
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye leírása.....	15
A.) Járások szerint.....	15
I. Jászsági alsójárás.....	15
II. Jászsági felsőjárás.....	16
III. Tiszai alsójárás.....	18
IV. Tiszai középjárás.....	19
V. Tiszai felsőjárás.....	20
B.) Jász-Nagykun-Szolnok megye általában.....	22
1. Határai, területe.....	22
2. Felszine.....	22
3. Folyóvizei.....	22
4. Időjárása.....	23
5. Talaja, terményei.....	23
6. Közlekedési utai.....	24
7. Lakosai.....	24
Utba igazítás.....	25